

HIT, KEGYELEM, AKARAT.
TEOLÓGIAI ÉS FILOZÓFIAI MEGKÖZELÍTÉSEK
AZ ÓKORBAN ÉS AZ ÚJKORBAN

2023. MÁJUS 22-23.

ABSZTRAKTKÖTET

Tartalomjegyzék

A hit, a kegyelem és az akarat Heinrich Cornelius Agrippa *De occulta philosophia* című művének harmadik könyvében.....5

Frazer-Imregh Monika Dr Habil. (KRE BTK):

A hit és a hitetlenség törésvonala mentén. Visszatekintés a boszorkányüldözések korára.....6

Püsök Sarolta Dr Habil. (BBTE RTK)

A hit fogalma Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát sermóiban.....7

Bobay Orsolya PhD (Ferencs Világi Rend)

A kegyelemtan mint akkommodációs probléma a kora újkorban.....8

Schmal Dániel DSc (PPTE BTK – ELKH BTK)

A szabad akarat problémája Pascal janzenista teológiájában.....9

Pavlovits Tamás DSc (SZTE – BTK)

Akarat-teológia a jánosi iratokban.....10

Szabó Bence János (református lelkész – Kistelek)

A tudás, a hit és a szeretet Alexandriai Kelemen tanításában.....11

Mészáros László PhD (KRE PK)

Ambrosiaster mint a *Római levél* egyik első magyarázója.....12

Pecsuk Ottó Dr Habil. (KRE HTK)

Aranyszájú Szent János a hit taníthatóságáról.....	13
<i>Hanula Gergely Dr Habil. (KRE HTK)</i>	
Az ima teológiája a <i>Liber graduumban</i>	14
<i>Vassányi Miklós Dr Habil. (KRE BTK)</i>	
Az „Isten akarata” fogalom vizsgálata és értelmezése Josephus Flavius <i>A Zsidók története</i> című művében.....	15
<i>Sebők János (EHE Hittudományi Doktoriskola)</i>	
Bűn és bűnbocsánat, oldás és kötés problémája a montanista mozgalomban.....	16
<i>Homoki Gyula (SRTA – KRE HTK Hittudományi Doktoriskola)</i>	
Eleve elrendelés, kegyelem és teremtés viszonya Gomarus írásaiban.....	17
<i>László Emőke PhD (KRE PK)</i>	
Isaac Newton az isteni és emberi akaratról.....	18
<i>Erdei Ildikó (PTF – KRE HTK Hittudományi Doktoriskola)</i>	
Isten (hogyan lehet?) szeretet. János első levelének recepciója Augustinusnál, Luthernél és Kálvinnál.....	19
<i>Czeglédy Sándor PhD (KRE BTK)</i>	
Máté 25,31-46 értelmezése a szabad akarat és predestináció fényében.....	20
<i>Gurányi Krisztián (KRE HTK)</i>	
<i>Paulus Valentinianus contra Paulum Irenaeicum</i> . Hogyan befolyásolta Irenaeus Pál-recepcióját a páli korpusz valentiniánus hatástörténete?.....	21
<i>Király Levente (KRE HTK Hittudományi Doktoriskola)</i>	

Pelagius és Ágoston akaratról és kegyelemről szóló tanításának helye a patrisztikus gondolkozásban.....22

Kendeffy Gábor Dr Habil. (KRE HTK)

Pier Paolo Vergerio *conversiója*.....23

Hajnóczy Kristóf PhD (KRE BTK)

Szent Ágoston és Aranyszájú Szent János az isteni kegyelemről.....24

Perczel István PhD (CEU – PTE)

A hit, a kegyelem és az akarat Heinrich Cornelius Agrippa *De occulta philosophia* című művének harmadik könyvében

Frazer-Imregyh Monika Dr Habil. (KRE BTK)

Előadásomban a hit, a kegyelem és az akarat kérdését vizsgálom Heinrich Cornelius Agrippa *De occulta philosophia* című művének harmadik könyvében. Agrippa 1511 és 1515 között Itáliában tartózkodván Ficino és Pico műveit, valamint Ficino fordításait és kommentárjait is hosszasan tanulmányozta, aminek a nyomát a mű második és harmadik könyvében is felfedezhetjük. A hatalmas terjedelmű munka három könyvből áll. A számos ókori szerzőt idéző első könyv (74 fej.) a természeti mágiát tárgyalja. A második könyv (60 fej.) az égi mágiával foglalkozik. A harmadik könyv (65 fej.) a szertartásos mágiát és az emberi lélek megtisztítását taglalja, ez tehát részben a *Picatrix* negyedik könyvének tematikájával áll párhuzamban, merítése azonban sokkal összetettebb és filozofikusabb, mint a *Picatrixé*. A mágikus tematika ellenére igyekszik keresztény megközelítésből tárgyalni a kitűzött témákat, és a végcélnek – mégha a kabbalát és a hermetikát magába olvasztó, szinkretisztikus módon is – az ember misztikus exaltációját, azaz Istenhez való felemelését tűzi ki, a megtisztulás és a mágikus-vallásos szertartások révén.

Miként a *Picatrix* könyveiben, Agrippa harmadik könyvében is a bevezető fejezetek az elméleti alapvetéseket fektetik le: 1–10: miért szükséges a vallás; az istenismeret elengedhetetlen a mágus számára; a régi mágusok és filozófusok tanításai Istent illetően; az isteni hármasság az ókori gondolkodók szerint; a Szentháromság a kereszténység szerint; az isteni emanációk, melyeket a zsidók számosságoknak, a pogányok isteneknek neveznek, a tíz szefirot, Isten tíz legszentebb neve és ezek értelmezése. A specifikusabb témák tárgyalása után a 34–65. fejezetek vezetnek azután végig a mágikus exaltáció útján az ihletettség különféle módjainak ismertetésével, a megtisztulás különféle metódusainak és az isteni szférához közelebb vivő szertartásoknak a bemutatásával.

Arra a kérdésre keresem tehát a választ, hogy Agrippa szerint a hit és az akarat mellett szüksége van-e az embernek az isteni kegyelemre is, hogy célját, az Istennel való misztikus egyesülést elérhesse. Továbbá, hogy miként körvonalazódik nála a hit fogalma, és mire képes az emberi akarat.

A hit és a hitetlenség törésvonala mentén. Visszatekintés a boszorkányüldözések korára

Püsök Sarolta Dr Habil. (BBTE RTK)

Az előadás ezúttal rendhagyó módon nem a hit pozitív meghatározását mutatja be, hanem ennek hiányát. A boszorkányüldözések korában a hitvédelemnek olyan vadhajtásai jelentek meg, mint például a *Malleus maleficarum...* és a hozzá hasonló művek. Az utókor feladata elválasztani a megalapozatlan stigmákat a Krisztushittel valóban összeegyeztethetetlen nézetektől, a különféle érdekekből fakadó hamis érveket a valódi teológiai gondolatoktól.

A hit fogalma Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát sermóiban

Bobay Orsolya PhD (Ferences Világi Rend)

Tervezett előadásomban a hit teológiai fogalmát szeretném vizsgálni a két 16. század eleji ferences teológus, Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát műveiben, különös tekintettel a sermóikra. A hit fogalma amellet, hogy egyrészt önálló, mariológiai háttérrel rendelkező témaként jelenik meg, illetve a szentség kérdéséhez is kapcsolódik, a szentírási és patrisztikus irodalomra támaszkodva számos egyéb aspektust is tárgyal a hitre vonatkozóan, amelyeknek az eltéréseivel és párhuzamaival kiemelten szeretnék foglalkozni a téma tárgyalása során. A *diakron* megközelítés mellett a szinkron források és párhuzamok elemzésével a magyarországi prédikációirodalom alapvető háttérét jelentő kor nyugat-európai prédikáció irodalmára is kitekintést szeretne nyújtani az előadás, amelynek a célkitűzései között szerepel a további, a két prédikátor későbbi magyarországi recepció-történetének kutatásához újabb szempontok nyújtása is. A kora újkori *sermo* irodalomra jellemző kompilációs módszer lényege a korábbi vagy kortárs szerzőktől vett idézetek sajátos, egyéni szempontok szerinti egymás mellé rendezése volt, és az egyes beszédíróknak jellemző egyéni sajátosságok a beszédek párhuzamba állításán, az egyezések és eltérések feltárásán és ezek okaival kapcsolatos feltételezések megfogalmazásán alapulnak. A hit kérdésében a két szerző számára a patrisztikus irodalom szerzői közül a kutatás jelenlegi állása alapján Szent Ágoston jelenti az elsődleges forrást, azonban a szövegek részletes elemzése által bizonyára még számos korai keresztény forrás, illetve szerző hatására fog fény derülni.

A két szerző műveiben a kisebb szerepet játszó mariológiai aspektus mellett kiemelt szerepet játszik a hit és a Szentháromság kérdésének tárgyalása, ám olyan alapvető kérdések is, hogy mit jelent a hit, és melyek a fontos sajátosságai, illetve miért szükséges hinni. Az erényekkel való párhuzamba állítás mellett ugyanakkor szerepel a hit és a cselekvés kapcsolatának tárgyalása is, illetve a hit és boldogság, hit és érdemszerzés témája. Végül a hit, remény, szeretet kifejezetten Szent Ágostonra alapozó tárgyalása és a *civitas Dei* képének egyértelmű említése egyaránt a patrisztikus irodalom alapvető hatására utalnak.

A kegyelemtan mint akkommodációs probléma a kora újkorban

Schmal Dániel DSc (PPTE BTK – ELKH BTK)

A szabad akaratnak az a 16–17. század fordulóján megjelenő libertariánus koncepciója, amely „*molinizmus*” néven vált ismertté a katolikus teológiában, rendkívül fontos elméleti elmozdulások forrása a kora újkori gondolkodásban. Mindenekelőtt szakítást jelent azzal az arisztotelészi elvvel, hogy semmi sem mozgathatja saját magát, vagyis hogy egyetlen létező sem tekinthető önmaga okának. Ha ugyanis a választás pillanatában az akarat valóban önmagát határozza meg, akkor *causa sui* gyanánt cselekszik a világban. Ezzel a teremtményi autonómia olyan koncepciója nyer polgárjogot, amely a gondolkodás számos más területén is változásokat hoz. A legfontosabbak egyike a hagyományos teológiai univerzum „restaurációjával” kapcsolatos, hiszen a *causa sui* elve a megértés egy központi mozzanatát, a minden teremtett eseményben ott működő isteni okság prioritását iktatja ki. Ennek hiányában az isteni és az emberi szünergeiája két önmagában koherens rendszer összehangolásának kihívásaként jelentkezik. Nem véletlen tehát, hogy miközben a felszínen mind a kegyelemmel, mind pedig a gondviseléssel kapcsolatos tézisek a helyükön maradnak, az oksági hatáson alapuló hierarchia elvét az eltérő rendszerek egyeztetésén alapuló hierarchia gondolata váltja fel a kora újkorban. Előadásomban arra kívánok rámutatni, hogy jóllehet a molinizmus a leghevesebb viták tárgyává vált a 17. században, e változás olyan elméleti elmozdulást tükröz, amely összhangban van a politikai abszolutizmus egyeztetésén, akkommodáción – azaz önálló érdekekkel rendelkező rendszerek összehangolásán alapuló – hatalomtechnikai követelményeivel, vagyis – röviden fogalmazva – a társadalmi modernizáció kora újkori törekvéseivel.

A szabad akarat problémája Pascal janzenista teológiájában

Pavlovits Tamás DSc (SZTE – BTK)

A janzenistákat gyakran vádolták a 17. században determinizmussal éppen a kegyelemtan inézeteik miatt. Előadásomban arra keresem a választ, vajon mennyire teszik determinálttá Pascalt a kegyelemmel kapcsolatos felfogása? A determinista állásponttal szemben a legszembeötlőbb tény az, hogy Pascal élete végén egy apológiai művön dolgozott, amelynek töredékei a Gondolatokban őrződtek meg. Az apológia Pascal számára nem egy elméleti védekezést jelentett, hanem egy olyan stratégiai gondolkodást, amelynek célja „megdolgozni a szabadgondolkodót”. De mi értelme van megpróbálni kimozdítani valakit megszokott, szabadelvű életviteléből, ha eleve determináltak vagyunk? A Gondolatok tehát eleve feltételez valamiféle döntési szabadságot. Ennek eredetét kutatom Pascal kevésbé ismert írásában, amelynek címe: Írások a kegyelemről.

Akarat-teológia a jánosi iratokban

Szabó Bence János (református lelkész – Kistelek)

A jánosi iratok akarat-teológiájának vizsgálata során exegetikai szempontok alapján hasonlítom össze az akarás és akarat kifejezésére használt görög szavakat. Az akarat kifejezésére János az eredeti görög szövegben *θέλω* igét és a *θέλημα* főnevet használja. Ha összevetjük, hogy a kettő milyen módon kerül elő a szövegben, azt láthatjuk, hogy a *θέλω* igét nagyobb részben az emberekre használja teljesen hétköznapi viszonyulásban. Döntéshelyzetekben, emberi szándékok esetében, kívánságokra alkalmazza János. Külön kiemelendő, hogy az emberi akarás, a *θέλω* jelenik meg akkor is, amikor Jézus követését, az iránta való elköteleződést tárgyalja. Ezzel szemben magát a *θέλημα* főnevet egyértelműen fenntartja a felsőbbrendű akarat kifejezésére. Minden előfordulási helyén olyan jelzők kapcsolódnak hozzá, amelyek az Atyának (*πατρός*), Istennek (*θεοῦ*), Jézus elküldőjének tulajdonítja az akaratot (*τοῦ πέμψαντός με*). Az a néhány kivétel, ahol a test akaratáról (*θελήματος σαρκός*), vagy az ember akaratáról (*θελήματος ἀνδρός*) szól, csak erősíti a szabályt, ugyanis ezeken a helyeken is arra használja a szentíró, hogy szembeállítsa az isteni akarral, és szemléltesse annak felsőbbrendűségét. Szintén a különb voltát és nagyságát támasztja alá, hogy az Isten akaratának van egy időn felül álló, kozmikus vonatkozása, ami a teremtés – megváltás – újjáteremtés üdvtervét felöleli a jánosi iratokban. Az isteni *θέλημα*-t úgy használja János, mint amihez az embernek igazodnia és idomulnia kell. Ebből fakadóan az Isten akaratának van egy Janus-arcú jellege, mert egyrészt olyan isteni titkok is beletartoznak, amelyek új kijelentésként, többek között a jánosi iratokon keresztül kerülnek nyilvánosságra, vagy egyáltalán nem fedi fel őket Isten. Ez a filozofikusabb oldala. Másrészt viszont a kegyesek számára mérvadó a felsőbbrendű *θέλημα*, amelyhez tartaniuk kell magukat, keresni kell, fel kell ismerni, sőt meg is kell tenni. Ez a gyakorlati etikai oldala. Jézus személyében a felsőbbrendű *θέλημα*-nak a két oldala egybeolvad, ő benne a kettő együtt van jelen. Maga többször hangsúlyozza, hogy Ő is az isteni akarat szerint jár el, azt cselekszi meg, ugyanakkor Ő az, aki felfedi az akarat mibenlétét.

A tudás, a hit és a szeretet Alexandriai Kelemen tanításában

Mészáros László PhD (KRE PK)

Alexandriai Kelemen a II – III. század fordulójának egyik legnagyobb keresztény filozófusa, akinek tanítása ma is hordoz olyan értékeket, amivel a XXI. századi keresztény ember alakítani és formálni tudja életét.

Előadásomban a tudásnak (*gnószisz*), a hitnek (*πισztisz*) és a szeretetnek (*agapé*) fogalmát kívánom körüljárni azzal a céllal, hogy bemutassam e három fogalomnak az egységét a keresztény ember mindennapi élete szempontjából. Kelemen szerint az igazi tudás az apostoli tradícióban lelhető fel, erkölcsi tökéletesedésre hív meg, a nevelés által jó és önzetlen cselekedeteket hajt végre, miközben maga is állandóan tökéletesedik. Kelemen szerint a hit végső bizonyosságot nyújt a krisztusi kinyilatkoztatással, vagyis az igazi tudás nem más, mint a Logosz tanítása, amit a keresztény embernek hittel kell fogadnia. A kelemeni írások így az igazi tudást úgy mutatják be, mint ami nem lehetséges krisztusi hit nélkül. Kelemen tanítja, hogy az igazi tudás az értelmes szív megtisztított és megművelt földje, amely hálásan és megértően fogadja be az Ige magjait és lehetővé teszi, hogy azok jó és bő termést hozzanak. Az értelem helyes használata hithez vezet, ami a tudásban teljesedik be, az pedig a szeretetben bontakozik ki.

Az előadásomban Kelemennek elsősorban a *Protreptikosz* és a *Sztrómateisz* című műveit használom fel, ugyanakkor a pedagógiai intenciók miatt utalok a *Paidagógosz* című műben megfogalmazott tanításra is.

Ambrosiaster mint a *Római levél* egyik első magyarázója

Pecsuk Ottó Dr Habil. (KRE HTK)

Az egyébként névtelen ógyházi írásmagyarázót, akinek műveit hosszú ideig kortársai, Augustinus és Ambrosius neve alatt hagyományozták, az egyik első jelentős értelmezője Pál apostol leveleinek, köztük a *Római levél*nek. Írásmagyarázatára jellemző a maga korában szokatlan kortörténeti szemlélet, és az allegorikus írásértelmezés visszafogott, tartózkodó használata, amely leginkább a antiókhiai iskolával rokonítja. Előadásunkban azt vizsgáljuk, Római levélhez fűzött magyarázatai hogyan helyezhetők el az ógyházi egzegézis térképén.

Aranyszájú Szent János a hit taníthatóságáról

Hanula Gergely

Ebben az előadásban Aranyszájú Szent Jánosnak a hit taníthatóságáról vallott felfogását igyekszünk rekonstruálni alapvetően filológiai megközelítésben. Kitérünk ugyanakkor azon teológiai, hittani tételek szerepére is, amelyek ezt a felfogását meghatározták. Az előadásban Aranyszájú Szent János tanítását főként a *De incomprehensibili Dei natura*, *De Sacerdotio*, *Ad illuminandos Catecheses*, *Ad populum Antiochenum* és a János evangéliumához írt homíliái alapján vizsgáljuk.

Az előadás célja, hogy jobban megértsük Aranyszájú Szent János felfogását a hit tanításának jelentőségéről és a tanítás módjáról, valamint annak korlátairól. Az antiokhiai egyháztanító úgy vélte, hogy a hit egyfelől ajándék, ugyanakkor mégis szükség van a tanításra is, mert a tanítás hatékonyan segítheti hallgatóságát a helyes életgyakorlat kialakításával megerősíteni hitüket. Megvizsgáljuk, hogyan helyezte el a hit taníthatóságának kérdését Isten megismerhetetlenségének és aláhajlásának (*szüinkatabaszisz*) meghatározó sarokpontjai között, és hogyan integrálta a keresztyén misztériumokat (szentségeket) a lélekvezetés pedagógiájába. Emellett érintjük annak kérdését is, hogyan hatott Aranyszájúra a klasszikus *paideia* modellje, amely a hallgatók jobb önismeretét célozta.

Aranyszájú Szent János pedagógiai felfogását alapvetően meghatározta Pál apostol mintája, ezen a területen a Páli leveleket értelmező homíliák szöveganyagára is alapozunk előadásunkban. Mivel ezt a területet részben Margaret M. Mitchell „*The Heavenly Trumpet: John Chrysostom and the Art of Pauline Interpretation*” című monográfiájában, részben David Rylaarsdam „*John Chrysostom on Divine Pedagogy. The Coherence of his Theology and Preaching*” című kötetében feldolgozta, itt alapvetően az ő eredményeikre építünk.

Az előadás célja átfogó képet adni Aranyszájú Szent János felfogásáról a hit taníthatóságával kapcsolatban.

Az ima teológiája a *Liber graduumban*

Vassányi Miklós Dr Habil. (KRE BTK)

A tervezett előadás a IV. századi keleti kereszténység egyik fontos, mérvadó dokumentuma, az anonim Fokozatok könyve hit- és imádság-koncepcióját vizsgálná, különös tekintettel a 18. homíliára, melyet az ismeretlen szerző a „könnyek teológiájá”-nak szentelt. Ez, valamint a 12. homília talán a leginkább alkalmas arra a gyűjteményben, hogy áttekintsük: az északkelet-mezopotámiai Adiabéné területén valaha létezett, tökéletességre törekvő szír *monachos*-közösség hogyan fogta fel az ima, az akarat és a kegyelem viszonyát a Szentírás tükrében. Az előadás szeretné kiemelni e korai keresztény közösségi hitgyakorlat mai szemmel néha meglepőnek látszó, alapvető vonásait – szigorú testi aszkézis, a sírás kvázi-kötelező volta, szélsőséges szexuális absztinencia, a tökéletességet elértek kötelező tanítási feladata, a „tökéletesek” (*gmire*’) viszonya a többi hívőhöz és az egyházszervezethez stb. – más korai forrásokra is támaszkodva (pl. *Tamás-acta*, *Pseudo-Makarios*, *Kyrosi Theodorétos* stb.), és így próbálná meg definiálni, mi az imaélet szerepe e hitgyakorlatban. Ez a kérdés irányítaná a vizsgálódást. Az előadás mellékleteként, a projektmunka részeként elkészül a 18. homília magyar fordítása is.

Az „Isten akarata” fogalom vizsgálata és értelmezése

Josephus Flavius *A zsidók története* című művében

Sebők János (EHE Hittudományi Doktoriskola)

Az első századi zsidó történetíró, Josephus Flavius *A Zsidók története* című művének latin fordításában gyakorta találkozhatunk a *voluntas Dei* kifejezéssel. Ha azonban megvizsgáljuk az eredeti szöveget, láthatjuk, hogy az említett latin szókapcsolat a görög nyelvben több különböző változatban jelenik meg: *βούλησις τοῦ θεοῦ, γνώμη τοῦ θεοῦ, θεοῦ κελεύσαντος*. További érdekesség, hogy Josephus nem használja az Újszövetségben többször előforduló *θέλημα τοῦ θεοῦ* terminust, viszont a *θέλημα* szó igei alakját ő is alkalmazza az isteni akarat kifejezésére (pl. *ὁ θεὸς τοῦτο ἤθελεν*).

Jelen munkámban megvizsgálom, hogy a felsorolt görög szókapcsolatok milyen szöveggörnyezetben szerepelnek *A Zsidók történetében*, s ezáltal az „Isten akarata” fogalom bőséges jelentéstartalmára kívánok rávilágítani. Terveim szerint az általam vizsgált kifejezést tartalmazó szövegrészletek közül néhányat a velük párhuzamos ószövetségi szakaszokkal is összevetek, így a tárgyalt szóösszetételek josephusi, ill. ótestamentumi megjelenéseinek jelentésárnyalatbeli hasonlóságait és különbözőségeit is igyekszem feltárni.

Vajon pusztán szófordulatként hivatkozik Josephus Isten akaratára, vagy tudatosan említi azt bizonyos szituációkban? Határozott szándékkal írja le Josephus Flavius többféleképpen az isteni akaratot, vagy csupán szinonimákként használja a fogalom különböző variációit? Az akarat háttérében Isten megmásíthatatlan döntése vagy sokkal inkább előrelátása rejtőzik? Ilyen és ezekhez hasonló kérdésekre keresem a választ munkámban.

Előzetes tájékozódásom alapján meglehetősen újszerűnek tekinthető az isteni akarat értelmének josephusi szövegek segítségével által való tanulmányozása, ezért úgy gondolom, hogy munkám újabb értelmezési lehetőségekkel gazdagíthatja a kutatott kifejezést.

Bűn és bűnbocsánat, oldás és kötés problémája a montanista mozgalomban

Homoki Gyula (SRTA – KRE HTK Hittudományi Doktoriskola)

A hit, kegyelem és akarat egymással szorosan összekapcsolódó témakörei az egyház teológiai reflexiójában és praxisában olykor egészen gyakorlati körülményekből adódó dilemmákat szülhetnek. Hogyan viszonyul a keresztségben kapott új élethez a hívő ember bűnös volta? Milyen kapcsolat áll fenn az egyén lelkiismerete és az egyház által normaként alkalmazott szabályrendszer között? Ki az, aki Jézus ígérete szerint a kulcsok hatalmával megnyitja vagy bezárja a kegyelem kapuit a megtérni vágyó bűnös ember előtt?

Előadásomban a második századi keresztyén egyház életével összefüggésben kívánom körbejárni ezeket a kérdéseket. A sokszor a keresztyénség „laboratóriumának” nevezett időszakban a különböző kulturális és teológiai háttérrel rendelkező közösségek eltérő módon viszonyultak a keresztség után elkövetett bűnök megbocsájtásához, valamint azon penitenciális gyakorlatokhoz, amelyek véghezvitelével a hívő visszafogadást nyerhetett az egyházba. Az előadás első felében ezeket a diverzitásokat foglalom össze röviden. Ezután a század második felében a kis-ázsiai Frígiában feltűnő, később alapítójáról montanizmusnak nevezett eksztatikus prófétai mozgalom penitencia-felfogását mutatom be. Amellett érvelek, hogy a mozgalmon belüli rigorózus felfogás, amely szigorúan tiltotta a keresztség utáni nyilvános bűnbocsánat gyakorlatát, legalább két tényező eredményeként állhatott elő. Egyfelől az anatóliai „pogány” kultuszok önmegtartóztatást hangsúlyozó vallási hagyományai, másfelől a Kis-Ázsiában igazán otthonra lelt „jánosi közösség” teológiai meggyőződése hathatott a mozgalomra az erkölcsi kérdésekben. Mivel a harmadik század elején az észak-afrikai prominens teológus, Tertullianus is a montanisták szimpatizánsává vált, így a penitencia kérdését taglaló hosszabb traktátusa, a *De pudicitia* (Az erkölcsi tisztaságról) is figyelmet érdemel a témával összefüggésben.

Meggyőződésem szerint a montanista penitencia-felfogás nem csupán azért érdemel figyelmet, mivel a lelki- és erkölcsi perfekcionizmus hangsúlyozásával a későbbi, keresztyén erkölcsöt előtérbe helyező kontroverziák (pl. novacionizmus, donatizmus) számára is megelőlegezett bizonyos teológiai motívumokat, de segít jobban érteni a mindenkori egyház életében felbukkanó és a belső megújulást számonkérő és sürgető tendenciák természetét is.

Eleve elrendelés, kegyelem és teremtés viszonya

Gomarus írásai

László Emőke PhD (KRE PK)

Franciscus Gomarus holland teológus az eleve elrendelésről folytatott 17. századi vita kulcsszereplője és az ún. supralapsarius irányzat képviselője volt. Az Arminiussal folytatott vita a kiválasztás kérdését a dekrétumok rendjének nagyobb összefüggésében tárgyalta. Ily módon a teremtés szerepe és a kegyelem megnyilvánulása is – teológiai pozíciótól függően - sajátos összefüggésbe került a kiválasztás és eleve elrendelés döntésével. Az előadásban Gomarus álláspontját szeretném bemutatni úgy, hogy előtte a tágabb teológiai (elsősorban Augustinus, és a Gomarus előtti református teológia) tradíció kontextusát is bemutatom az eleve elrendelés, kegyelem és teremtés dekrétumainak összefüggésében. Ennek fényében látni lehet, mennyiben képviselt a *mainstream* tradíciótól maga is eltérő álláspontot.

Isaac Newton az isteni és emberi akaratról

Erdei Ildikó (PTF – KRE HTK Hittudományi Doktoriskola)

Isaac Newton, miközben egyszerre művel természetfilozófiát és teológiát, viszonylag érintőlegesen foglalkozik az akarat kérdésével, legalábbis ahhoz képest, ahogy azt kortárs filozófustársai teszik. Ennek ellenére az őt olyannyira foglalkoztató kérdések a világ teremtéséről és annak működéséről, mégis arra sarkalták, hogy az isteni és emberi akarat működését tüzetesebben elemezze. Newton akaratfelfogásával kapcsolatban a szakirodalmak többsége kihirdette, hogy a tudóst a teológiai voluntarizmus legnagyobb 17. századi szószólójaként tarthatjuk számon, amiért úgy gondolta, hogy Isten tökéletesen szabad akarattal rendelkezik, és ezzel az akarattal irányít és ural mindent a teremtett világban. Azt, hogy ebből a kissé közhelyesnek számító állításból a kutatók többsége elhamarkodottan vont le messzemenő következtetéseket, napjainkban leginkább Peter Harrison hangoztatta több tanulmányában, nem ok nélkül? Előadásomban én is Harrison mellé állok, de egészen más érveket használva, mint ő. Miközben Newton néhány írásán keresztül bemutatom, hogy a tudós mit állított az isteni és emberi akaratról, aközben mindezt szekuláris teológiájának kontextusába szeretném helyezni. Newton szerint a földünkön tapasztalható mozgásokat valóban Isten irányítja saját akarata által. Mivel pedig az ember Isten képére teremtett, ezért az elméjét és azon belül az akaratát is mindenki Istenhez hasonló módon használja. Testünk mozgatását mi is akaratunk által érzük el, ebből pedig arra következtethetünk, hogy a Teremtő is hasonlóan tesz. Az analógia viszont nem jelenti azt, hogy a hasonlóság Isten és az ember akarata között tökéletes lenne. Isten akarata teljesen szabad, és nemcsak arra elég, hogy fenntartsa a természeti törvényeket, hanem arra is, hogy ha neki úgy tesz, akkor felfüggeszesse azokat, tehát módja legyen arra, hogy csodát tegyen. Ehhez képest az ember akarata bármennyire is szabad, csak saját teste felett uralkodhat, de még abban is korlátozzák a természeti törvények. Newton ezen gondolatait életében soha nem jelentette meg, vélekedéseit a természetfilozófiai érdeklődésű *De Gravitatione* című kézirata alapján demonstrálom. A konklúzióban pedig arra mutatok rá, hogy a szekuláris teológia és a természetfilozófia kontextusában Newton gondolatai egészen más hangsúlyt kapnak, mintha azt a filozófiatörténet rögzített fogalmaival akarnánk jellemezni.

Isten (hogyan lehet?) szeretet. János első levelének recepciója

Augustinusnál, Luthernél és Kálvinnál

Czeglédy Sándor PhD (KRE BTK)

Ez az előadás pedagógiatörténeti szempontból közelít a szeretet és a hit János első levelében kibontakozó kérdéséhez. Mai református és evangélikus iskolákban gyakran idézik ebből a levélből az „Isten szeretet” (1Ján 4,8) gondolatot. Augustinus szerint ha csak ennyit mondana a Szentírás Istenről, az is bőven elég lenne [„*Qui non diligit, non novit Deum. Quare? Quia Deus dilectio est. Quid amplius dici potuit, fratres? Si nihil de laude dilectionis diceretur per omnes istas paginas huius Epistolae, si nihil omnino per caeteras paginas Scripturarum, et hoc solum unum audiremus de voce Spiritus Dei: Quia Deus dilectio est; nihil amplius quaerere deberemus.*”]. Közismert Augustinus hatás Lutherre és Kálvinra; mind a hárman írtak kommentárt az említett levélhez. Előadásomban áttekintem a három kommentár szeretettel és hittel kapcsolatos fontosabb megállapításait, majd bemutatom Luther és Kálvin összes műveiben végzett kvantitatív kutatásom témába illő eredményét. Ennek tükrében több oldalról újra lehet értékelni hit és szeretet szerepét a két reformátor életművében. Tehát amikor Luther (és lényegében vele egyező módon Kálvin) a szeretet nevelésben betöltött szerepéről beszél, akkor olyan fenyítő-büntető szeretetre gondol, amit Luther asztali beszélgetéseiben említ: „Ahogy a jóra való gyermek is, ha az apja megfenyíti, a javulás útjára lép, és jobban féli, jobban is szereti az apját, mint azelőtt, mert tudja, hogy az apa jót akar neki.” [Luther Válogatott Művei 8 Asztali beszélgetések. Luther Kiadó, 2014 Budapest.] A szeretetnek ez az értelmezése pedig egyáltalán nem koherens a pedagógiában a felvilágosodással megjelenő és máig meghatározó jelentőségű szülő-gyerek, illetve pedagógus-gyerek relációban érvényes kapcsolatokkal.

Máté 25,31-46 értelmezése a szabad akarat és predestináció fényében

Gurányi Krisztián (KRE HTK)

A Máté 25,31-46-ban olvasható példázat kétségkívül Jézus egyik legkeményebb beszéde, ahol a végidőkre történő bevezetéssel, éles ellentéppárokkal beszél példázatban az emberiség megítéléséről. Az elbeszélésben azt olvashatjuk, ahogyan a visszatérő Emberfia különválasztja a juhokat a kecskéktől. Az előbbieket jobbra, az utóbbiakat balra. Az előbbieket áldottaknak nevezi, majd egy olyan ország öröklését ígéri nekik, ami „már a világ kezdete óta készen áll számotokra.” Az utóbbiakat pedig átkozottaknak nevezi, azzal a különbséggel, hogy az örök tüzet nem számukra készítették el a világ kezdete óta, hanem az ördögnek és angyalainak. Egyik csoportot sem hagyja magyarázat nélkül, mindkettőnek ugyanazt mondja (természetesen az egyik esetben pozitív, a másik esetben negatív megítéléssel), amelyre mindkét csoport kérdése ugyanaz. Noha az erős ellentéppárok elsősorban a Jánosi iratcsoportra jellemzőek, mint például a fény és sötétség ellentéte, Isten és az ördög gyermekei, ez az elbeszélés is hasonlóan éles kontrasztot tár elénk két „szélsőséges csoport” között. Az előadásom hipotézise az, hogy bár a teológusok egy része vitatja, hogy itt konkrétan a predestinációról van szó, külön hivatkozva a cselekedetek elbeszélésben történő hangsúlyozását, mégis a predestinációról szól. Ellentétben azzal a nézettel, hogy a cselekedetek által válnak az emberek juhokká vagy kecskékké, a hipotézisem az, hogy éppen ellenkezőleg történik: az emberek juh vagy kecske mivolta az, amiből fakadóan a cselekedetek történnek. Az előadásban külön nem térek ki az egyes cselekedetek elemzésére, sokkal inkább a két csoport mibenlétét fogom vizsgálni, majd azt, hogy általánosságban véve ehhez hogyan viszonyulnak a cselekedetek, és hogy melyik előzi meg melyiket. Ehhez felhasználok az idevonatkozó kommentárirodalmat, szükség esetén exegetikai munkát végzek a szükség jobb megértéséhez. A fő kérdés az, hogy mi a szöveg mondanivalója számunkra, és hogy vajon a predestinációt tanítja-e, és ha igen, milyen mértékben, valamint hogy a taglalt szakasz szempontjából fontos-e a predestináció. A predestináltság tényéből fakadnak a cselekedetek, vagy a cselekedetek milyensége határozza meg az ember mivoltát?

Paulus Valentinianus contra Paulum Irenaeicum. Hogyan befolyásolta Irenaeus Pál-recepcióját a páli korpusz valentiniánus hatástörténete?

Király Levente (KRE HTK Hittudományi Doktoriskola)

A *Nag Hammadi*-kódexek felfedezése előtt a valentiniánus tanítások jellemzése alapvetően a korai egyházatyák heresziológiai írásaira támaszkodhatott. Ez alapján alakult ki az a közvélekedés (ld. pl. Bultmann), hogy a valentiniánus gnózis determinisztikus rendszerben képzelte el az ember megváltását, melyben az egyén természete (*φύσις*) mint eleve adott kondíció határozza meg az ember örök sorsát, s mely alapján a társadalom három osztályba sorolható (hülikus, pszükhikus, pneumatikus). Ezt az értelmezést már Quispel (1947) vitatta, felvetve, hogy a kifejezés nem filozófiai determinizmust takar, hanem pusztán a valentiniánus kiválasztásteológia terminológiája. Elaine Pagels (1972, 1975) részletesen bemutatta, hogy lehetséges a valentiniánus tanokat a páli korpusz egy koherens egzézésére visszavezetni. Ahogy erre már ő is utalt, reális elképzelés, hogy a valentiniánus kiválasztástan, illetve annak vulgáris kritikája, mely a heresziológiai irodalomban megszilárdult, befolyásolta az "ortodox katolikus" kereszténység Pál-recepcióját. Természetesen a gnosztikus tanítás jóval több volt, mint Pál-értelmezés. Ám ezek szerint a valentiniánus gnózis cáfolatára tett kísérletek hevésségének eredménye, hogy Irenaeus, Alexandriai Kelemen, Tertullianus és Órigenész a szabad akarat meglétét filozófiai apparátussal megerősítve kidolgozzák. Ez a hatás azonban úgy is érvényesült, hogy az egyházi szerzők, miközben Pált „visszaperelték” a gnosztikus értelmezőktől, teológiájának több elemét elhanyagolták. Előadásomban kísérletet teszek arra, hogy bemutassam a páli korpusz hatástörténetét mind a valentiniánus tanításokban, mind Irenaeus teológiájában, hogy a kettő összehasonlításával láttassam az előbbi torzító hatásának valószínűségét az utóbbira.

Pelagius és Ágoston akaratról és kegyelemről szóló tanításának helye a patrisztikus gondolkozásban

Kendeffy Gábor Dr Habil. (KRE HTK)

Előadásom három részből áll. Az első rész áttekinti a szabad akarat gondolatának karrierjét a *main stream* patrisztikus hagyományban, és bemutatja, milyen módon járulhatott hozzá ennek a hagyománynak a megerősödéséhez az a kihívás, amit a gnózis predestinációs tanítása jelentett. Ebben a részben elsősorban Irenaeus, Órigenész, és Ambrosiaster álláspontját vizsgálom, kiváltképp a *Római levél*hez fűzött magyarázatokban. A második részben arra a kérdésre keresem a választ, miért szokás Pelagius névvel utalni a patrisztikus szabad akaratfelfogásra, miközben az a másodiktól a negyedik századig egyeduralkodó volt a keresztény teológia fősodrában. Mi az, ami Pelagiust a kérdést illetően elődei fölé emeli? Az előadás harmadik része a 396 utáni Ágoston kegyelemtanával foglalkozik. Itt rámutatok, milyen nagy mérvű újítást hajtott végre az egyházatya az addigi fősodorhoz képest. Emellett igyekszem érzékeltetni, mekkora bátorságról tesz tanúbizonyságot Ágoston, amikor korábbi manicheusként felvállal egy predestinációs tanítást, ezzel kitevé magát a kriptomanicheizmus vádjának.

Pier Paolo Vergerio *conversiója*

Hajnóczy Kristóf PhD (KRE BTK)

Az ifjabbik Pier Paolo Vergerio (1498-1565) 1532-ben, a jogi pályát otthagya a pápa szolgálatába áll. Két ízben is bécsi apostoli nuncius; először (1533-1534) a lutheri tanok ausztriai elterjedése elleni fellépést szervezi meg, másodszer (1535-1536) az 1537-re Mantovába tervezett egyetemes zsinathoz szerzi meg a német területek egyházi és világi vezetőinek, köztük Luthernek a hozzájárulását. 1536-tól szülővárosa, Capodistria (Koper) püspöke. Püspöki tevékenysége nehézségekbe ütközik. 1539-ben Mantovában Ercole Gonzagán, majd Rómában Pietro Bembón keresztül megismerkedik a spirituálisokkal és vallási nézeteikkel, így kezébe kerül a *Beneficio di Cristo* kézírata, majd csatlakozik a Rómából, bíborosi kinevezéséről a francia királyhoz visszatérő Ippolito d'Este kíséretéhez. Az út során, illetve Fontainebleau-ban elmélyül a Biblia, az egyházatyák és a spirituálisok írásainak tanulmányozásában. A francia király képviselőjeként jelen van a regensburgi kollokviumon, majd visszatér püspöki székhelyére. 1546-ban eretnekséggel vádolják. 1549-ben Svájcba menekül, ahol protestáns nézeteket tükröző olasz nyelvű írásokat jelentet meg, illetve bekapcsolódik a svájci olasz *religionis causa* emigráció életébe. 1553-tól haláláig a lutheránus Christoph von Württemberg tübingeni udvarában tanácsos. Rövid hozzájárulásomban az alábbi kérdéseket szeretném körbejárni:

1. Mit gondolunk ma a spirituálisokról: kik voltak, miben hittek, milyen katolikus, illetve protestáns nézeteket vettek át, mit jelentett számukra a hit? Ehhez a *Beneficio di Cristo* három Sola-magyarázata közül a sola fide részt szeretném közelebbről megnézni, illetve összehasonlítani a lutheri és kálvini magyarázatokkal.
2. Mit jelentett a hit Vergerio számára élete különböző szakaszaiban? Miben hitt, mit hitt 1533-ban, 1536-ban, 1539-ben, 1542-ben, 1549-ben és 1553-ban? Mit nem hitt – különös tekintettel a hitvitázó írásaiban támadott Mária és a szentek kultuszára, az ábrázolásokra vagy a rózsafüzérre? Mit jelent az ő esetében a *conversio*: egyszeri, gyökeres váltást, „pálfordulást”, hitre jutást – vagy folyamatos útkeresést, hitelveinek, nézeteinek évtizedeken át tartó alakulását, árnyalását, változását? Mit vélünk kiolvasni levelezéséből, írásaiból, mit látunk bele egyes döntéseibe?

Írásomba nem szándékozom sem pszichológiai, sem szociológiai szempontokat bevinni.

Szent Ágoston és Aranyszájú Szent János az isteni kegyelemről

Perczel István PhD (CEU – PTE)

1998. és 2007. között termékeny vitát folytattunk Frenyó Zoltánnal Aranyszájú Szent Ágoston, Eclanumi Julianus és Szent Ágoston kegyelemtanáról, és arról, hogyan próbálták mind apelaianusok, mind Ágoston a maguk oldalára állítani Aranyszájú János tekintélyét. A vita lezárásakor kiderült, hogy alapjában egyetértünk abban, hogy János esetében nincs szó áteredő bűnről, hiszen ez egy Ágoston által bevezetett új tanítás volt az Egyházban, amelyről János nem is tudhatott. Ehhez a kérdéshez szeretnék most visszatérni Aranyszájú János és Ágoston újkori recepciója kapcsán. 1693-ban, Rotterdamban jelent meg a bibliakritika atyjának tekintett Richard Simon, oratoriánus szerzetes műve, *Histoire critique des principaux commentateurs du Nouveau Testament depuis le commencement du Christianisme jusques à nôtre tems* (A legfontosabb Újszövetség-komentátorok kritikai története a kereszténység kezdetétől a mai időkig), amely az Újszövetség-komentárok máig egyedülálló diakronikus összefoglalása. Simon tudományos tevékenységével az egyre terjedő reformációnak szerette volna útját állni, de magára vonta katolikus előjáróinak haragját, hogy azután művei paradox módon a protestáns Hollandiában jelenjenek meg. Ez nem véletlenül történt így: Simon Ágoston kegyelemtanában látta a nyugati Egyházat már a középkorban megfertőző és a reformációban kiteljesedő mételyt, gyógyírként a görög egyházatyákhoz, egyebek közt Aranyszájú Jánoshoz történő visszatérést javasolta, s ez elfogadhatatlan volt az ellenreformáció teológiája számára. Előadásomban ennek a XVII. század végi tudományos munkának Aranyszájú Jánosra és Ágostonra vonatkozó részét szeretném feleleveníteni.